

DI SAIIT VO LUSÉRN

APPUNTAMENTO DELLA MINORANZA CIMBRA DI LUSERNA

LEM SOI EARDE

Gl'abitanti della montagna con il proprio lavoro fanno parte di un laboratorio nell'ambiente in cui vivono, fatto di risorse, scambi ed equilibri. Con tutte le modernità a disposizione, noi tutti siamo chiamati alla salvaguardia, in quanto oggi siamo noi i diretti fruitori dei prodotti di questi territori, per essere anche un domani, testimoni credibili della cultura della montagna per le generazioni future.

Fin azta di bèlt von vaüchtn, roasan un vichar, pintetze pittar arbat von laüt boda lem afti pèrng äna zo schedegase anändar, bartz soinn daz péste geschénkh bobar mang lazzan dar earde un in sèlln bodaz nähemmen. Dar pèrge iz azpe a bèrkst stat un asó gelebete pittar arbat von kentsch, baké, manèkkar, schavar, birtar, maistre vo ski, artidjé, maurar, tischlar, veróine vo kultúr, machat darkhennen ünsarna kultúr. Biar alz protagonistn, mochan machan üsarn toal, un ditza bartze darstécharn hèrta mearar, azta di Provintz vo Tria, pitt prodjèkte, asó azpe sa 'z vürkhinnt, bart untarstützan hèrta mearar allz ditza, saugante ä daz sèll boda ägeat, un boda nützt ania gladar sektór. Dòpo bartz stian in djungen, instèlln allz pitt naüge teknodjé boda dar progresso haüt zo tage gitten zo magase pezzarn, machante mindar fadige un zo gebinnada drau mearar. Vo dar sait von naüng djenerazióngen beratz, daz peste azta bortatn khlummane naüge arbatn, getrakk vür atn livèl vonar famildja. Tüanante asó stianatmada drinn pezzar pinn zerom zo vüara durch di arbat boma hatt zornirt. Ania glaz az beratz gelokht at eppaz boden gevallt tüan, sichar dartüanatz, umbrómm nèt alle mang soinn birtn, un nèt alle mang machan di baké odar di schavar. Schaugante ä ünsar toal zung earde asó azpe si iz drinngevänk afti hoachebene, beratz bichte azpe 'z iz gést in ar bötta in di Vesandarn gem mearar platz zo arbata èkhar vo patàtn, pern, hennepern un khabaz.

Dise kultivatzióngen rodlante haltn fin obar di 1300 metre o.m. un azpe ma sek nidar ledrenar setzansa azpe kultivatzióng alle di khlumman frukete in di vase. Geholft pitt naüge makinàrdje un mètode bio magatnda bortn naüge Konsòrtzi azpe 'z khinnt vür durch sèmm ka Rotz vor di patàtn, odar di kultivatzióngen afti hoachebene vo Piné. Earde, sunn un bazzar, menglatn nèt vor di fanétschan vo dise kultivatzióngen. Azta di ägestèllte büro von Dianest vor di beldar, vor di vichar, vor 'z bazzar arbatn panändar, vürlegante ke dar pèrge bart lem pitt allz daz sèll boden gehöart un boden nà loaf. Allz beratz ingerichtet azpe a khettnen, äna zo schedegase; zum baispil dar baké boazt ke in zèrte zóne boda èstet dar khönig vo dar bartl mochtar menen spetar, bartar menen an lestin. Azpe vor di kentsch saübar di kampigndar von hemmar billz soinn gemuante pezzar mörbiatz vuatar vor di khüa un vor üsàndar ditza bartz khear bidrüm benn bar gian zo khoava di milch un in khés, un allz daz sèll boda khint auzgezogt vo dar milch. Allz daz pezzarste, mearar gesünt un zuargeprenk aftn km zèro. 'Z gehültz gehakht von manèkkar in an stroach iz kennt abegèt in di sage, est eppaz naügez izta vürkhennt vor bem 'z arbateta in balt; pittn naüge makinàrdje malnsa auz

'z gemülega un daz sèll boda steat dòpo abegeschelt di vaücht khinnt genützt zo bèrma groaze pöst azpe schualn, hòteln, saune, un ditza lirtaz ke in alle di arbatn bèkslnsa di sachandar. Di fremmegen o machan toal von üsarn lentar un benn sa khemmen zo khoava afti hoachebene hãmsa gearn haüsar pitt khlummane metratüre un darzuar böllantsa zern daz mindarste bennsase lem, umbrómm sa fermarnse bintsche tage, djüsto verte di boch zo rastase auz. Asó di firme bartn hèrta mearar nützan matardjéln zo spara enerdjé, schaugante zuar in sèlln alternative. Allz dizta gelekk panändar mage nèt khémnen vorschobet ma 'z mocht gian vürsnen sedeguál. Zo leba afti pèrng 'z mentsch mocht gloam umbrómm du hast nèt allz untar 'z haus azpe in di statt. 'Z khoestet fadige, zait, un vil sakrifitsche. Haüt sebar nohèrta in televisióng ke vil djunge, nidar tiaf pa Beleschlánt o soinnse bidar gelekk zo nemma zo hent un zo kultivàra di earde. Eppaz izta sichar nà zo bèksla. Un darzuar mocht par haltn kunt, un nèt vorgèzzan ké atn pèrge di natür bodaz steat umminüm azmar nèt nàstet un hütat, bartze hèrta hãm gevintzart afti arbat von laüt, un palle odar spet bartzar nemmen bodrüm soinn toal.

A.G.

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.lusern.it

'Z KANTOÜLE VON KHINDAR

'Z HAÜSLE VON MAÜSLE

DISA BOCH, DU KHLUMMA MAÜSLE, MOCHSTO AUMACHAN DOI HAÜSLE.

HAÜT IZ MENTA, NIMM IN HÀMMAR, DU MOCHST ÀHEVAN DOI KHÀMMAR.

HAÜT IZ ERȚA. KRABL, KRABL, LOAF BACHÈMME, SÜACH NAN NAGL.

HAÜT IZ MITTA. SAGE UN MÈKK, PITTN HÀMMAR ATTI VLEKH.

HAÜT IZ FINZTA. SPÈRR DI TÜR, TRAGE INN 'Z HOLZ, ZÜNT Ä 'Z VAÜR UN SCHÜR.

HAÜT IZ VRAITA. MACH DI MÖBL, DA NA PENKHLE, SÈMM NAN KHÜBL.

UN DOI PETTLE? BO BARTZ GIAN? SCHAU, DOI SBENZLE MOCHTA O STIAN!

HAÜT IZ SÀNZTA. VERTE IZ 'Z HAÜSLE. DU MAST RASTN KHLUMMA MAÜSLE.

HAÜT IZ SUNTA. RÖAST NA KHESLE, RÜAF DI TSCHELLN UN TRINKH NA GLESLÈ.

UN AT DOI TÜR MOCHSTO SCHRAIM: "Z LEBET DA DAZ KHLUMMA MAÜSLE, SAIIT BOLKHENT DA IN SOI HAÜSLE!"

Rosa von Balin

VASTN - EPPAZ GUATZ VOR LAIP UN SEAL

Da lustegarste zait von djar, dar vaschom, iz aromai vorgánt. Vor berda gloabet, an èscharmitta hatta ägeheft di vastzait, la quaresima, boda duràrt fin an stillvraita, odar pezzar khótt, fin an baibfintzta. Ünsarne altn dise djar hãm gevastet azpida hatt geschaff di khirch, un balsa nèt hãm gevastet, vil vert hãmsa gehumart, umbrómm ma boazt ke 'z lem aft ünsarne pèrng iz gest schauila hert. Nà in altn regln vo dar khirch hattma getarft èzzan vlaisch schiar 220 tang atz djar, ma afti tischan von ünsarn non 'z vlaisch hattmaz gesek furse lai a drai, viar vert atz djar. In d'earst halbe von vorgànnatn djarhundart vil laüt aft ünsarne saitn soinn darkränkht vo dar pelàgra, a schauiladar beata boda khint a fòrtza z'èzza lai pult plint un ploaz. Aff ettlane saitn in di vastzait hattma njánka getarft èzzan öala, khes odar soff - vor di ortodòsse iz asó no haüt. Vor daz sèll, di öala hattmase gesotet zoa

azza nèt gian dimàl fin gerift di vastzait - vo sèmm stàmmta abe di traditzióng von öala vo Oastarn. Darnà in zboate concilio di regln vor di vastzait soinn khent gelökkart vil. Vor di khirch von draite djartausankh, zoa zo giana au in hüml möchtma nèt per fòrtza hummarn. Vil bichtegar iz gloam, vüarn an èrtegez lem un helvan in ändarn azpida hatt gelirt Djesù. Ditza però billz nèt munen ke di vastzait hatt vorlòrt soinn sinn un vèrt. Hautzotage, in ünsarn haüsar, di khüalschrenk soinn gestekht voll pitt alla dar sòrt un di schauilan djardar von hummar soinn eppaz boda lai di eltarstn gedenkhan. Ma in ta' vo haüt o, hèrta mearar laüt usitarn zo vasta, un nèt hèrta vor resóngen boda hãm zo tümmana pittar relidjóng alümma. Ma boazt ke vastn - a tiabas a bötta un pitt maz, ma vorsteatz - iz gesünt, 'z saübart in laip un schützten vo viln beata. Stian gántz äna z'èzza iz nèt sovl sber azpi ma magat munen,

però ma schöllatz nèt tüan vor lengar baz umman, zboa tang, pezzar balma nèt möcht arbatn, umbrómm machan fadige un vastn geatz nèt guat. Zoa zo geba in laip genumma bazzar, vitamin un minerél makma trinkhan tè, vrischan saft (nèt gezükkart), skóttà odar bróde äna vlaisch. In tage vor ma äheft zo vasta schöllatmase boróatn vorzichtante zo roacha, zo trinkha alkol un kafè un haltantese ring pinn gièzza. Ma tarft nèt auhöarn zo vasta allz in an stroach, ma laise laise, èzzante an earstn lai eppaz ringez azpi an öpfl, an jogurt odar a supp, zoa zo geba in laip di zait bidar zo gebénase in gièzza. No eppaz bichtegez: vastn iz sichar nicht vor khindar un djunge untar 18 djar, vor di altn, vor baibar boda nàtrang odar gem in khinn zo taida, vor laüt boda soinn kränk, kartza magari odar kartza dikh: zoa zo vorliara a par a kilo, tüat mövarnse mearar un èzzan alla dar sòrt, ma pinn djüst maz, magàre pittar hilf

von an dietòlogo. An lestin, niamat schöllat vastn äna zo bizza bia un baz - in zbavil rensan pinn dokhtur iz nia gevelt. Vor berdasan bill bizzan mearar, soinda vil libadar geschribet vo gekennate studiös - tüat vorsan in di bibliotèk.

Paolo Pergher

APPUNTAMENTI

SEMINARIO
Il fattore "minoranza linguistica" nella revisione statutaria delle autonomie speciali alpine.

Sabato 4 marzo 2017
orario: 9.30 - 17
presso Istituto Cimbro - Kulturinstitut Lusérn

Iscrizione e informazioni:
<http://webmagazine.unitn.it/evento/giurisprudenza/14423/il-fattore-minoranza-linguistica-nella-revisione-statutaria-delle>

FESTIVAL DELLE LINGUE
dal 9 all'11 marzo 2017

Iprase
via Tartarotti, 15 - Rovereto
www.iprase.tn.it

BALDA "ECOLOGIA" IZ GEST LAI A BORT ZO SÜACHA IN BÖRTARPUACH

Per la gente di montagna, bruciare l'inverno, simbolicamente rappresentato da un grande falò, è chiamato il Martzo significa risvegliare la terra perché si possa iniziare un nuovo anno di semina e di raccolto.

Est dar Martzo iz a sachan boda macht zuarkhemmen vil von ünsarn laüt boda vort lem peng arbat, un boda rüaft aftz Kraütz alle di Lusérnar boda lem in lånt o. Alle uminüm in vaür zo traiba vort daz schauila bèttar un zo rüava di lengarn tang von längez. Di gröazarn

khindar gian ummar pa lånt pinn karétt zo lesa au di fashila holtz boda boróatn di laüt auzzalt dar tür, un di khlümmanarn, balsa nèt gelängen zo machase vüarn se o aftn karétt, gian nà pittn schèlln un pittn struménnt boda khlépparn un bosa boróatn in di bibliotèk in tages. In Martzo vorprennenen di Pompiarn, pitt allz daz sèll bodada bill soinn zoa az sai eppaz sichar vor alle un daz sèll boda khint vorprent, iz a katàsta holtz. Un alára khintmar in sint balde pinn gest khinn i un bintsche mear hãm no pensàrt aftn martzo, ma biar

khindar, bibar ánka soinn gest khlumma, hãmda gehaltet z'zúntanen. Bar soinn gánt ummar kan laüt boda hãm gehatt di aute, sichar mindar baz in ta' vo haüt, zo vorsa di altn kopertü bobar hãm gedjukht drau afte katàsta augemacht pitt alla dar sòrt, 'z holtz harráttmase gemucht sparn. Bar soinnaz gezoget sin au untar in fòrte, au pa bisan von Boaln, getritztl pittn schnearöaf, ber 'z izta gest guat zo tragase, un lai in pa snea ä pittn skarpü von Piuma boda nèt hãm gelazzt inggian nicht, di ändarn. Un balzaz hatt varit ke da hebatnaz gemak seng vo baitom, abe in lånt, sai-

baraz augehaltet un hãm augemacht in khast. In tàmpf von kopertü, azzeda drau pensàr, höaren no est nidar pa gorgl, kesà bida dar ozòno iz lai inkánt, baldaraz hatt gesek pittn forminétt zo gebanen vaür. Est sichar tüanatz niamat mear, bar soinn alle mearar ekolodjisti, un iz djüst asó, bar hãm a bèlt zo lazza in sèllnen bodaz nähemmen, nèt zo distrüdjrase, ma pensàrn ke bar hãm geholft zo halta au a traditzióng un zo machase lem fin haüt, machtzme höarn eppaz mindar in kolpa vor in schade bode sichar hãm gemacht.

Ang

